

MODERNA A POSTMODERNA

GERARD DELANTY: *Modernity and postmodernity (Knowledge, Power, and the Self); Moderna a postmoderna (Poznanie, moc a Ja)*. London-Thousand Oaks – New Delhi, SAGE Publications 2000.

Postmoderna sa v domácom kontexte vníma najmä na pozadí názorov francúzskych mysliteľov ako opozícia a rozchod s modernou, ktorá podľa nich definitívne vyčerpala svoje možnosti tak v sfére poznania, ako aj vo sfére sebainterpretácie spoločnosti a kultúry. Napriek tomu, že teórii moderny je celé spektrum, akosi implicitne, bez teoretickej hlbšej reflexie sa v domácom prostredí traduje ponímanie moderny v intenciách E. Gellnera s akcentom na racionalizáciu, sekularizáciu, urbanizáciu a autonomizáciu jednotlivých oblastí spoločenského života. Moderna potom značí aj antitradicionalizmus a rozpad pospolitosti, komunít. Neraz sa celkom bez povšimnutia obchádza skutočnosť, že moderna dávno pre dnešnými kritikmi mala svojich nezmieriteľných oponentov – nech už to bol Nietzscheho antitranscendentalizmus, alebo Marxova kritika tovarového fetišizmu a alienácie.

Práca G. Delantyho prináša jednak zasvätený prehľad moderných sociálnych teórií od I. Kanta až po M. Webera, jednak detailne analyzuje idey tzv. frankfurtskej školy, H. Arendtovej, L. Straussa, N. Luhmanna, A. Hellerovej, C. Castoriadis, A. Touraina, názory J. Habermasa, Gehlenovu ideu kultúrnej kryštalizácie, koncepty postmoderných autorov, akými sú F. J. Lyotard, M. Foucault, F. Jameson, J. Derrida, G. Deleuze a i.

Kľúčovou a provokatívnou tézou knihy je téza, že osvietenstvo nebolo nijakým radikálnym zlomom v dejinách, ale len vyústením a pokračovaním predmoderných tendencií spätých so skepticizmom, reflexivitou a diskurzívnosťou. Podľa návodu autora knihu možno čítať ako odpoveď na dve výzvy: na kultúrnu zmenu v modernej spoločnosti spojenú s modelom poznania a kultúrnej sebainterpretácie epochy, prostredníctvom ktorej spoločnosť nazerá samu seba, jednak ako reakciu na premeny sociálnej, ekonomickej, politickej štruktúry modernej spoločnosti. Tieto aspekty sú súčasťou dnešných diskusií v tej miere, v akej pôvodne marxizmus ovplyvňoval debaty o prechode od merkantilizmu ku kapitalizmu, od tradície k moderne. Aj dnešné tenzie medzi kapitalizmom a demokraciou možno tematizovať ako zápas medzi dominantnou inštrumentálnou racionalitou a kultúrnou kritikou, živou komunikatívnou racionalitou zo zdrojov občianskej spoločnosti.

Diskurzu moderny, osvietenstvom a jeho základnými konceptmi a povahe sociologického uvažovania fin-de-siècle sa venuje prvá kapitola s názvom *The discourses of modernity: Enlightenment, Modernism, and Fin-de-siècle Sociology* (s. 8 – 31). Delanty argumentuje, že Kantova epistemológia dominuje a určuje diskurzu moderny. Podrobne charakterizuje interpretácie modernity, ale aj kultúrnu krízu moderny –

tak, ako ju formulujú K. Mannheim, G. W. F. Hegel, K. Marx, M. Weber, E. Durkheim, aby podčiarkol význam a funkcie reflexivity v teórii moderny. Práve reflexivita ako čínorodé uvažovanie v situácii otrasenej stability a rúcajúcich sa starých istôt bola ústredným motívom tak Durkheimma, ako aj Webera. G. Delanty v tejto časti práce argumentuje a rozvádza názor, že moderna a postmoderna sa dajú relativizovať mnohými spôsobmi a že samotný termín moderny je ambivalentný (an essential contested term). V druhej kapitole *Modernity and Secularization: Religion and The Postmodern Challenge* (s. 32 – 51) sa tematizuje idea, podľa ktorej nové svetlo vrhá na vzťah moderny a postmodernity analýza tranzície od predmodernity k moderne. So zreteľom na problematiku sekularizácie a jej interpretáciu, napr. v diele H. Blumenberga (*Secularization as rationalization of salvation*), Delanty obhajuje stanovisko, že moderna aj postmoderna zahŕňujú skepticizmus a že pripisovanie antitradicionalizmu postmoderne nevedie k návratu negatívnej teológie, ako je to je napr. u J. Derridu. Keďže osvietenstvo sa pokladá za relevantný znak západnej modernity, po druhej svetovej vojne sa rozprúdila veľká diskusia o utajenej agende moderny a objavila sa idea patogenézy moderny, čo rozliční autori rozlične artikulovali. Temné stránky moderny si Delanty všíma a komentuje v diele M. Horkheimera, T. Adorna, S. Toulmina, E. Voegelina. Interpretuje aj Arendtovej názor, že modernita je konfliktom medzi sociálnym a politickým, a analyzuje jej ambivalentnú ideu, že sebaspochybnúca moderna nedokáže ponúknuť normatívnu platnosť a svoju legitimitu odvodzuje z republikanizmu starého Ríma. Na jednej strane Delanty charakterizuje koncepcie tematizujúce patologické momenty moderny, na strane druhej analyzuje koncepcie, ktoré v nej vidia úpadok a ktoré dôrazne odmietajú myšlienkové prúdenie osvietenstva (napr. Voegelin). Na pozadí analýzy temných aspektov moderny formuluje tvrdenie, že tieto rozborý sú relevantné pre súčasné diskusie o pluralite a perspektívach kultúrnych vzorcov. Delanty osobitne akcentuje argument P. Strydoma a K. Edera o vzťahu medzi sociálnou evolúciou a mechanizmami akulturácie. „What we need to understand is how a society transfers or institutionalizes its cultural potentials in social practice: „Modernity, according to this view, can be seen as a struggle between what is cognitively available on cultural level (that is, what has been culturally ‚learnt‘) and what has been realized in social practices. Modernity can entail both evolution and regression, the latter being a kind of ‚unlearning‘. The crucial point that emerges from this is that the question of modernity is essentially one about how a society cognitively selects, from available cultural resources, solutions to the problems it encounters in social practice. In the modern period, the inescapable solution is to be found in processes of communication. But the real problem of modernity is that communication is a domain of ever-increasing contingency, postmodernity can be seen as the heightened consciousness of this.“ (s. 71)

Osobitne zaujímavá je štvrtá kapitola *The Impossibility of Modernity: Cultural Crystallization and the Problem of Contingency* (s. 72 – 87), v ktorej sa predkladá analýza z perspektívy, pre ktorú je relevantné, že moderna je výrazom liberálneho myslenia, svetom, v ktorom sa voľba stala problematickou, kde v dôsledku fragmentácie kultúrnej jednoty sa vyčerpali aj možnosti ideológie ako rámca politickej orga-

nizácie. V podmienkach kultúrnej dilemy voľby sa alternatívnosť (contingency) stala akútnym problémom. Delanty rozoberá rozličné interpretácie tejto stránky moderny (A. Gehlen, L. Strauss, N. Luhmann) a exploatuje pritom pojmy kultúrnej kryštalizácie a posthistórie, ktoré pôvodne zaviedol Gehlen. „Whereas Gehlen used the term to mean the end of a project, the historical project, of the European Enlightenment, I am using it to men the opening up of multiple logic of development in contemporary society.“ (s. 87)

Delanty sa v piatej kapitole *Rescuing Modernity: The Recovering of the Social* (s. 88 –113) usiluje v nadväznosti na problematiku alternatívnosti, možných eventualít (contingency), ktorá je základom sociálnej reality, objasniť prístupy k tomuto problému (J. Habermas, A. Touraine, H. Lefebvre, A. Hellerová, C. Castoriadis), ktorých napriek všetkým rozdielom spája snaha rehabilitovať projekt moderny. Problematika alternatív a rôznych eventualít sa tematizuje prostredníctvom idey komunikácie. „The central issue, I argue is that the recovery of modernity is tied to the recovery of the idea of social.“ (s. 88) Pojem sociálneho sa teda analyzuje prostredníctvom komunikácie, lebo moderná spoločnosť je integrovaná médiom komunikácie, a nie sociálnou štruktúrou alebo nejakou inštitúciou. Potom „modernity can be seen as the gradual expansion of discursive spaces. These are the spaces in which society solves the problem of contingency, which is something that is faced by all complex societies as a result of processes of differentiation, the growing expansion of risk, the indeterminacy and uncertainty of life histories, and the pluralization and reflexivity of cultural value system“ (s. 89). Pre Delantyho prístup, v ktorom hrá ústrednú úlohu komunikácia, ovládajúca v modernej spoločnosti aj diskurz demokracie, platí C. Lefortova téza, že demokracia je radikálne otvorený priestor diskurzu. Delanty sa pokúša premosťovať modernu a postmodernu aj pomocou idey komunity, ktorá slávi svoj triumfálny návrat v komunitarizme (M. Walzer, C. Taylor, M. Sandel).

V šiestej kapitole *Postmodernism and the Possibility of Community* (s. 114 – 130), venovanej problematike pospolitosti a diskusii medzi liberalizmom a komunitarizmom, fascinovaným morálnym étosom komunity, Delanty skúma snahy o novú kultúrnu imagináciu (imaginery), čo reprezentuje schopnosť spoločnosti reflektovať seba samu. Ide vlastne o kultúrny model spoločnosti, jeho kognitívne, normatívne a estetické aspekty. Ideu komunity sa snaží zachrániť jednak pred postmodernou rozkladnou fragmentáciou, jednak pred komunitaristickým autoritárstvom, a navyše spojiť ideu komunity s ideou občianstva. Podľa Delantyho aj oživenie nacionalizmu súvisí s populistickou komunitaristickou monopolizáciou idey komunity. Keďže autor je prívržencom diskurzívnej demokracie, tvrdí: „The social must not be fused with the idea of community – for this would only be to prolong the myth of total communities – but it must be mediated with it in the institutionalizing of spaces for trust, solidarity and autonomy.“ (s. 130)

Siedma kapitola *From Modernity to Postmodernity: Post-dialectics and the Aestheticization of the Social* (s. 131 – 155) tematizuje a umocňuje leitmotív knihy, podľa ktorého tak kultúra moderny, ako aj moderna samotná pramenia v predmodernom svetonázore, a analyzuje postmodernú estetizáciu sociálneho. Delanty obšír-

ne charakterizuje a interpretuje štyri základné hnutia konštituujuce postmodernú kultúru: 1. postmodernú estetiku; 2. obrat k postštrukturalizmu a dekonštruktivizmu; 3. sociologickú a kulturologickú analýzu postmodernizácie; 4. postmoderné politiky. Pre slovenského čitateľa bude asi prekvapením Delantyho argumentácia, podľa ktorej postmodernizácia sa vymanila od západoeuroatlantického rámca a že skutočne postmodernú realitu predstavuje skôr Japonsko a islamský svet.

Záverečná ôsma kapitola *Further Reflections: Constructivism beyond Postmodernity* (s. 156 – 167) sa venuje problému sociálnej vedy a epistemologickým zmenám jej základov, ktoré sa posunuli od politickej otázky spätéj s občianskou spoločnosťou k sociálnej problematike spätéj s právami, ktoré zatienila Marxova kritika kapitalistickej akumulácie; a tento problém sa postupne transformoval na problematiku občianstva, pričom epistemický záujem vystriedala kultúrna otázka spojená a s dôsledkami industriálnej spoločnosti, v ktorej sa separuje práca a oddych. Sama veda sa podrobuje diktátu kultúry a stáva sa jej špecifickou odnožou. Dnes čelíme výzve, ako integrovať vedu a bežnú skúsenosť. Poznanie je dnes neoddeliteľné od kultúrnej reprodukcie; kognitivismus a konštruktivismus sa stali určujúcimi znakmi sociálnej vedy. „What is called the postmodern turn is nothing more than the extension of reflexivity from the field of knowledge into domains of power and the self. In this deepening of the discourses of scepticism and discursivity into a heightened reflexivity, the central problematic of modernity becomes the question of cultural constructivism, the articulation of new cultural models. The ideas of society as artifact, or knowledge as power, or communication as action grasp in different waves the cultural constructivism of postmodernity.“ (s. 167)

Delantyho kniha jednak sumarizuje diskusie o modernej a postmodernej, jednak prináša radikálne znejúcu tézu, že osvietenstvo nebolo historicko-sociálnym zlomom a ruptúrou, ale iba pokračovalo v klasických trendoch, ktoré stupňovalo a realizovalo: v skepticizme, reflexivite a diskurzívnosti. Výsledkom je nová konceptualizácia ako zdroj generovania problematiky súčasnej sociálnej teórie. Hoci pre domáceho čitateľa/ku asi nepôjde o jednoduchú lektúru (ale napokon, na prvé čítanie je zrozumiteľný len ten, kto nehovorí nič nové), recenzovaná kniha predstavuje pozoruhodný príspevok k analýze a pochopeniu modernej spoločnosti aj k jej reflexiám v sociálnej teórii. Pomáha aj orientovať sa v spleti koncepcií a pojmov sociálneho poznania, ktoré sa asimilovali aj v našich podmienkach, lenže bez adekvátnej interpretácie a intelektuálnej zakotvenosti. Knihu možno odporúčať do pozornosti doktorandom a odborníkom z oblasti sociálnych vied, najmä sociológom, politológom a sociálnym filozofom, a napokon všetkým, čo sa zaujímajú o pramene a zdroje súčasných tém sociálnej vedy.

Tatiana Sedová

prof. PhDr. Tatiana Sedová, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR